

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**
Кафедра теорії та історії держави і права

РОБОЧА ПРОГРАМА

**навчальної дисципліни «Філософія права»
обов'язкових компонент освітньої-професійної програми
треть (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень вищої освіти**

053 Психологія

Кам'янець-Подільський 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри теорії та історії держави і права ХНУВС
(протокол від 12.08.2024 № 1).

Розробники:

1. Професор кафедри теорії та історії держави і права ХНУВС, доктор юридичних наук, професор Кириченко В. Є.
2. Професор кафедри теорії та історії держави і права ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент Головка Б. Г.

Рецензенти:

1. Професор кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор Гавриленко О. А.
2. Завідувачка кафедри конституційного і міжнародного права та прав людини Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Гудзь Т. І.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Шифри та назви галузі знань, код та назва спеціальності, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів ECTS – 3,0 Загальна кількість годин – 90 Кількість тем – 8	05 Соціальні та поведінкові науки 053 Психологія Третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень	Навчальний курс I Семестр I Види контролю: <u>екзамен</u>
Розподіл навчальної дисципліни за видами занять:		
Денна форма навчання Лекції – 22 години Семінарські заняття – 24 години Самостійна робота – 44 години Індивідуальні завдання: навчальним планом не передбачено	Заочна форма навчання Лекції – 8 години Семінарські заняття – 10 години Самостійна робота – 72 години Індивідуальні завдання: навчальним планом не передбачено	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Філософія права» є підготовка професіоналів, які мають високу правосвідомість та правову культуру, які в наступній діяльності зможуть володіти необхідними знаннями і практичними навичками для вирішення конкретних питань з юриспруденції; отримання майбутніми фахівцями філософсько-правових знань, формування у них філософсько-правового способу мислення, адекватного сучасній демократичній системі, набуття навичок аналізу реальних правових процесів і вміння приймати обґрунтовані рішення з приводу правових проблем, пов'язаних з їх подальшою практичною діяльністю.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Філософія права» є формування у слухачів як майбутніх педагогів докторів філософії знань, вмінь та навичок, які відповідають вимогам освітньо-наукової програми підготовки докторів філософії з спеціальності 053 Психологія.

Міждисциплінарні зв'язки. За своїм статусом філософія права являє собою комплексну, суміжну дисципліну, що знаходиться на стику філософії та юриспруденції. Дана обставина вимагає чіткого визначення її місця і ролі в системі філософії та правознавства.

Філософський підхід до права пов'язаний з поширенням тієї чи іншої філософської концепції на сферу права. Таке звернення філософії до осмислення правової реальності, особливо характерне для епохи Просвітництва, виявилось досить плідним для самої філософії. Відомо, що багато хто з серйозних досягнень

класичної філософії - результат такого звернення.

Юридичний підхід до права спрямований від вирішення практичних завдань юриспруденції до їх філософської рефлексії. Наприклад, від осмислення таких приватних правових проблем, як підстави кримінальної права, вина і відповідальність, виконання зобов'язань та ін., - до постановки питання про сутність права. Тут філософія права постає вже як самостійний напрям в правознавстві, специфічний рівень вивчення власне права.

Очікувані результати навчання: у результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен:

знати:

- об'єкт, предмет і методи філософії права,
- понятійно-категоріальний апарат філософії права;
- основні світові та українські філософсько-правові школи, напрями, головні типи та концепції праворозуміння;
- сутність та смисл права як міри свободи особи в її взаємовідносинах із державою, владою, законом;
- особливості взаємодії права та філософії права як форм суспільної свідомості;
- світоглядні та методологічні аспекти становлення європейського права;

вміти:

- визначати ціннісно-нормативні принципи аналізу різних типів праворозуміння;
- формувати особисту політичну і громадянську позиції, розвивати власну правову та політичну культуру;
- об'єднувати методологічні можливості філософського та правового підходів щодо актуальних проблем розвитку правової реальності;
- аналізувати основні філософсько-правові та юридичні категоріальні концепти не тільки в історичному контексті, але й в аспекті розбудови України як держави, враховуючи реформу правової системи;
- спираючись на глибоке усвідомлення змісту універсального загальноєвропейського та українського конституційного принципу верховенства права, застосовувати його у сув'язі (узгодженості) з принципами верховенства Конституції та закону.

Програмні компетентності:

053 Психологія

Програмні компетентності, які формуються при вивченні навчальної дисципліни:		
Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики	
Загальні	ЗК-1	Здатність проведення досліджень на

компетентності (ЗК)		відповідному рівні на основі системного наукового світогляду.
	ЗК-3	Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.
	ЗК-4	Здатність планувати і ефективно використовувати час у науковій та педагогічній роботі, використовувати сучасні освітні технології, методи і засоби навчання.
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК)	СК-1	Здатність до самостійної науково-дослідницької діяльності та володіння методами психологічного дослідження в царині юридичної психології.
	СК-5	Здатність критично і системно оцінювати результати науково-дослідної роботи, визначати перспективи подальших наукових розвідок із дотриманням академічної та професійної доброчесності.
	СК-10	Здатність здійснювати професійну/дослідницьку діяльність на основі розвиненої правосвідомості, правового мислення та правової культури.
	СК-14	Здатність і готовність здійснювати ефективну комунікацію, забезпечувати дотримання прав і свобод людини (дитини) під час здійснення професійної діяльності.
Програмні результати навчання (ПРН)	ПРН-22	Розуміти і реалізовувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності вільного демократичного суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.
	ПРН-23	Зберігати та примножувати досягнення і цінності суспільства на основі розуміння місця предметної області у загальній системі знань, використовувати різні види та форми рухової активності для ведення здорового способу життя.
	ПРН-24	Забезпечувати охорону прав і свобод людини, протидіяти злочинності, підтримувати публічну безпеку і порядок, застосовувати норми права в професійній діяльності.

3. Програма навчальної дисципліни

ТЕМА № 1. Філософія права: предмет, завдання, функції.

Виникнення та розвиток філософії права. Обґрунтування необхідності існування філософії права. Філософія права як світогляд, наука та навчальна дисципліна. Історичний характер становлення і формування філософії права як міждисциплінарної галузі наукового знання.

Предмет філософії права. Сутність права. Сутність закону. Сутність держави. Обумовленість правом держави і закону.

Коло основних проблем філософії права. Співвідношення права (природне право) і закону (позитивне право). Природне право. Природний закон. Закони природи. Юридичні закони. Право і норма права. Право і мораль. Право і держава. Народ і держава. Правова держава. Злочин і покарання. Правоохоронні органи правової держави: структура, зміст, призначення.

Місце філософії права у системі наук. Структура філософії права. Функції філософії права.

ТЕМА № 2. Методологія філософії права.

Сучасна філософія права. Загальна характеристика сучасної методології філософії права.

Поняття методу і методології права. Рівні методології пізнання права. Епістемологічні, антропологічні, онтологічні, феноменологічні, екзистенційні, герменевтичні можливості методу щодо правопізнання.

ТЕМА № 3. Історичні типи праворозуміння. Генеза та розвиток основних філософсько-правових концепцій

Поняття природного та позитивного права: взаємозв'язок та модифікації в історії філософсько-правової думки. Основні типи праворозуміння: правовий позитивізм і природно-правове мислення.

Способи обґрунтування права: об'єктивізм, суб'єктивізм, інтерсуб'єктивізм.

Філософсько-правові ідеї Стародавнього Сходу. Філософія права Античності та Середньовіччя. Виникнення і розвиток філософсько-правових поглядів в епоху Античності. Особливості філософсько-правової думки в епоху Середньовіччя.

Філософсько-правові вчення в Західній Європі у XV–XVIII століттях. Філософсько-правова думка епохи Відродження та періоду Реформації. Філософія права Нового часу та епохи Просвітництва.

Філософсько-правові вчення Західної Європи кінця XVIII-середини XIX століття. Етико-правові ідеї філософії І. Канта. Філософія права Г. В. Ф. Гегеля. Історична школа і марксизм як форми правового об'єктивізму

Сучасна філософія права. Загальна характеристика сучасної філософії права.

Трансформація юридичного позитивізму в нео- та постпозитивізм. Концепції відродженого природного права.

ТЕМА № 4. Гносеологічні аспекти права.

Поняття правової гносеології, її роль у вирішенні філософських та теоретико-правових проблем. Предмет гносеології права. Особливості предметного поля правової гносеології: аналіз різних підходів щодо вирішення проблеми.

Трансцендентальна людина як передумова пізнання. Філософська антропологія про троїсту природу людини. Троїста природа людини як підстава розпізнавання трьох ступенів пізнання і трьох рівнів знання. Ступені пізнання: чуттєве (буденне), позитивно-наукове (формально-логічне), філософське («софійне»). Рівні знання: гадка, поняття, ідея.

Проблема істини в історії філософії. Істина в науці. Наука і її «свобода від цінностей». Філософська істина. Ціннісний характер філософської істини. Критерії перевірки істинності знань. Правова норма, істина і справедливість. Особливості пізнання права. «Мертве» і «живе» право. Істинне право. Пізнання істинності у праві. Ступені пізнання у праві: чуттєве (буденне), позитивно-наукове (формально-логічне), філософське («софійне»).

Істина і істинність в праві. Проблема пізнання істинності у праві. Догматизм та релятивізм в правовій гносеології. Гносеологічна антиномія норми права.

Специфічні риси правотворчості та її детермінанти. Правотворчість в сучасній Україні. Дискретно-континуальний характер пізнання права. Закон як неостаточна нескінченна істина. Перебільшена релятивність правотворчості в Україні. Казуїстичність українського законодавства, надмірна зарегламентованість суспільних відносин в Україні.

ТЕМА № 5. Онтологія права.

Онтологічна природа права. Предмет онтології права. Онтологічне вчення про «шари» буття. Модуси буття. Цілісність як новий модус (різновид) буття. Нова онтологія про «шари» буття, диференціацію апріорного пізнання і аналіз категорій буття і категорій пізнання. Онтологічне місце права. Правова реальність. Широке і вузьке значення поняття правова реальність. Онтологічна підстава права. Деонтологічний світ (світ права і моральності).

Фундаментальні проблеми онтології права. Сущість й належне (буття й норма). Право як сфера належного. Вчення про дуалізм фактів і норм. Семантика нормативного і дескриптивного підходів, до права.

Природне і позитивне право як основні структурні елементи правової реальності. Основні підходи до розуміння природного права, його співвідношення з позитивним правом. Поняття природного права та позитивного права. Основні розбіжності між природним і позитивним правом.

Форми буття права: ідея права, закон, правове життя. Елементи правової реальності. Ідея права. Структурні елементи ідеї права. Суб'єктивна (антропологічна) компонента, аксіологічна компонента, деонтологічна компонента. Закон (правові норми) та світ соціальних дій як елементи правової реальності.

ТЕМА № 6. Антропологія права.

Предмет антропології права. Типи філософських антропологій. Природа людини і право. Уявлення про людину як про «розумного егоїста». Homo sapiens,

homo faber, діонісійська людина, постмодерна людина, телеологія людини. Співвідношення філософської антропології, доктрини права і галузевої юриспруденції. Концепція Homo sapiens як методологічна підстава природного (різноджерельного) права. Концепція Homo faber як методологічна підставу позитивного права.

Право і свобода співвідношення категорій. Філософський зміст і обґрунтування прав людини. Права людини з позиції філософій права. Сенс прав людини, їх статус та критерії легітимізації. Максимальна та мінімальна антропологія. Основний принцип обґрунтування прав людини з антропологічних позицій.

Особистість і право. Гуманістична природа права. Право крізь призму людських здібностей. Сутність людини юридичної.

Фундаментальні проблеми антропології права. Детермінізм і свобода волі. Інтелігібельний характер свободи. Каузальність і цілепокладання як види причинності у праві. Розум і воля.

ТЕМА № 7. Аксіологія права.

Аксіологічне вчення права. Цінності в праві і право як цінність. Поняття цінності у філософії І. Канта. Поняття «цінність права» у на сучасному етапі розвитку філософсько-правової думки. Ціннісна правова установка, ціннісна правова оцінка, ціннісна правова орієнтація.

Форми буття цінностей. Суспільні цільові цінності та ідеали. Предметно втілені цінності. Особистісні (чи екзистенціальні) цінності.

Свобода як цінність. Право як форма свободи. Юридична та фактична свобода. Розуміння свободи в різні епохи, в різних системах права.

Справедливість як основна правова цінність. Право як нормативно-правова справедливість. Розуміння категорії справедливості в різні епохи. Ліберальна концепція справедливості. Властивості справедливості.

ТЕМА № 8. Феноменологічний підхід до права.

Предмет феноменології права. Феноменологія як апіорна наука. Феномен. Ноумен. Психологічна інтроспекція. Перцепція. Апперцепція. Трансцендентально-феноменологічна (ейдетична) редукція. Феноменологічне «Я». Іntenціональність свідомості. Регулятивна функція інтенціональності. Апіорність інтелігібельного і емоційного в бутті духу. Ейдетичне право.

Сутність феноменологічної філософії. Особливості феноменологічного підходу до права. Спрямованість феноменологічного та екзистенціального підходів до права проти позитивістсько-легістського трактування права. Історія феноменології як методології права. Цінність феноменологічного підходу до права.

Філософія покарання: право покарання і право на покарання. Взаємообумовленість злочину і покарання. Гносеологічна природа інтерпретації покарання в різних концепціях права. Покарання як правова форма реалізації справедливості: національно-історична специфіка. Гуманізм права та його втілення в практичній діяльності працівників правової системи. Моральність і законність в застосуванні покарання.

4. Структура навчальної дисципліни

4.1.1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (денна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Вид контролю
Семестр № I							
ТЕМА № 1. Філософія права: предмет, завдання та функції.	9	2	2	0	0	5	
ТЕМА № 2. Методологія філософії права.	9	2	4	0	0	3	
ТЕМА № 3. Історичні типи праворозуміння. Генеза та розвиток основних філософсько-правових концепцій.	27	8	8	0	0	11	
ТЕМА № 4. Гносеологічні аспекти права.	9	2	2	0	0	5	
ТЕМА № 5. Онтологія права.	9	2	2	0	0	5	
ТЕМА № 6. Антропологія права.	9	2	2	0	0	5	
ТЕМА № 7. Аксиологія права.	9	2	2	0	0	5	
ТЕМА № 8. Феноменологічний підхід до права.	9	2	2	0	0	5	
Всього	90	22	24	0	0	44	екзамен

4.1.2. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (заочна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни	
	Всього	з них:

		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Вид контролю
Семестр № I							
ТЕМА № 1. Філософія права: предмет, завдання та функції.	12	2	0	0	0	10	
ТЕМА № 2. Методологія філософії права.	8	2	2	0	0	4	
ТЕМА № 3. Історичні типи праворозуміння. Генеза та розвиток основних філософсько-правових концепцій.	12	2	2	0	0	10	
ТЕМА № 4. Гносеологічні аспекти права.	12	0	2	0	0	10	
ТЕМА № 5. Онтологія права.	12	2	2	0	0	8	
ТЕМА № 6. Антропологія права.	12	0	2	0	0	10	
ТЕМА № 7. Аксиологія права.	12	0	0	2	0	10	
ТЕМА № 8. Феноменологічний підхід до права.	10	0	0	0	0	10	
Всього	90	8	10	0	0	72	екзамен

4.2. Питання, що виносяться на самостійне опрацювання

Перелік питань до тем навчальної дисципліни	Література
ТЕМА № 1: Філософія права: предмет, завдання та методологія. Співвідношення права (природне право) і закону (позитивне право). Природне право. Природний закон. Закони природи. Юридичні закони. Право і норма права. Право і мораль. Право і держава. Народ і держава. Правова держава. Злочин і покарання. Правоохоронні органи правової держави: структура, зміст, призначення.	Основна: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. Допоміжна: 17, 44-47, 57, 58, 59, 62, 63, 66, 68, 72, 89, 96.
ТЕМА № 2: Методологія філософії права. Поняття методу і методології права. Рівні методології пізнання права. Епістемологічні, антропологічні, онтологічні, феноменологічні, екзистенційні, герменевтичні можливості методу щодо правопізнання.	Основна: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. Допоміжна: 17, 44-47, 57, 58, 59, 62, 63, 66, 68, 72, 89, 96.

<p>ТЕМА № 2: Історичні типи праворозуміння. Проблеми генези та розвитку основних філософсько-правових концепцій.</p> <p>Сучасна філософія права. Загальна характеристика сучасної філософії права.</p> <p>Трансформація юридичного позитивізму в нео- та постпозитивізм. Концепції відродженого природного права.</p>	<p>Основна: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10.</p> <p>Допоміжна: 12, 15, 26, 43, 47, 63, 64, 82, 97.</p>
<p>ТЕМА № 3: Гносеологічне пізнання права.</p> <p>Проблема істини в історії філософії. Істина в науці. Наука і її «свобода від цінностей». Філософська істина. Ціннісний характер філософської істини. Критерії перевірки істинності знань. Правова норма, істина і справедливість. Особливості пізнання права. «Мертве» і «живе» право. Істинне право. Пізнання істинності у праві. Ступені пізнання у праві: чуттєве (буденне), позитивно-наукове (формально-логічне), філософське («софійне»).</p> <p>Проблема пізнання істинності у праві. Догматизм та релятивізм в правовій гносеології. Гносеологічна антиномія норми права.</p>	<p>Основна: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10.</p> <p>Допоміжна: 1, 2, 5, 6, 19, 20, 22, 31-35, 40-42, 47, 49-51, 55, 68, 81-89, 92, 96-100..</p>
<p>ТЕМА № 4: Онтологія права</p> <p>Основні підходи до розуміння природного права, його співвідношення з позитивним правом. Поняття природного права та позитивного права. Основні розбіжності між природним і позитивним правом.</p> <p>Форми буття права: ідея права, закон, правове життя. Елементи правової реальності. Ідея права. Структурні елементи ідеї права. Суб'єктивна (антропологічна) компонента, аксіологічна компонента, деонтологічна компонента. Закон (правові норми) та світ соціальних дій як елементи правової реальності.</p>	<p>Основна: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10.</p> <p>Допоміжна: 11, 14, 21, 25, 47, 54, 57, 58, 75, 77, 88, 89, 90, 91, 93.</p>
<p>ТЕМА № 5: Антропологія права.</p> <p>Права людини з позиції філософії права. Сенс прав людини, їх статус та критерії легітимізації. Максимальна та мінімальна антропологія. Основний принцип обґрунтування прав людини з антропологічних позицій.</p> <p>Особистість і право. Гуманістична природа права. Право крізь призму людських здібностей. Сутність людини юридичної.</p> <p>Фундаментальні проблеми антропології права. Детермінізм і свобода волі. Інтелігібельний характер свободи. Каузальність і цілепокладання як види причинності у праві. Розум і воля.</p>	<p>Основна: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10.</p> <p>Допоміжна: 3, 4, 10, 29, 30, 36, 37, 38, 39, 40, 69, 73, 74, 90, 92, 100.</p>
<p>ТЕМА № 6: Аксіологія права.</p> <p>Свобода як цінність. Право як форма свободи. Юридична та фактична свобода. Розуміння свободи в різні епохи, в різних системах права.</p> <p>Справедливість як основна правова цінність. Право як нормативно-правова справедливість. Розуміння категорії справедливості в різні епохи. Ліберальна концепція справедливості. Властивості справедливості.</p>	<p>Основна: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10.</p> <p>Допоміжна: 23, 24, 28, 32, 42, 50, 83, 91, 92.</p>
<p>ТЕМА № 7. Феноменологічний підхід до права.</p> <p>Сутність феноменологічної філософії. Особливості феноменологічного підходу до права. Спрямованість феноменологічного та екзистенціального підходів до права проти позитивістсько-легістського трактування права. Історія феноменології як методології права. Цінність феноменологічного підходу до права.</p>	<p>Основна: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10.</p> <p>Допоміжна: 14, 27, 40, 41, 42, 43, 52, 53, 67, 92.</p>

5. Індивідуальні завдання

5.1.1. Теми рефератів

Навчальним планом не передбачено

5.1.2. Теми курсових робіт

Навчальним планом не передбачено

5.1.3. Теми наукових робіт

1. Основні питання та функції філософії права.
2. Основні теорії співвідношення права і моралі.
3. Особливості використання категорій діалектики щодо аналізу структури та елементів права.
4. Особливості філософсько-правового аналізу історичного процесу. Класична та нелінійна парадигма.
5. Предмет філософії права. Значення парадигми новітньої науки для розуміння права. Сутність сучасних концепцій природно-правового мислення;
6. Способи обґрунтування права: об'єктивізм, суб'єктивізм, інтерсуб'єктивізм;
7. Природне право як ідея та ідеал позитивного права.
8. Німецька класична філософія права: загальна характеристика.
9. Новітня філософія права в світі та в Україні.
10. Філософія права Канта та її сучасні інтерпретації.
11. У чому сенс розрізнення моралі й права за Кантом?
12. Гегелівська критика кантової філософії права.
13. Відродження аристотелізму в гегелівському вченні про звичаєвість (die Sittlichkeit).
14. Проект чистого правознавства за Хансом Кельзенем: що таке засаднича норма (die Grundnorm)?
15. Критика правового позитивізму в Рональда Дворкіна та Лона Л. Фуллера.
16. Чи можливе дискурсивно-етичне обґрунтування права?
17. Сучасні проблеми конституційного права і шляхи їх можливого розв'язання.
18. Чому ідея прав людини є проблематичною для обґрунтування?
19. Сучасність томістського вчення про природне право.
20. Філософія права й онтологія в сучасній перспективі.
21. Філософія права і теологія: необхідність діалогу.
22. Чи є демократія необхідною умовою прав людини?
23. Наскільки універсальними є права людини?
24. Проблеми інтеркультурного правового дискурсу.
25. Григоріанська реформа і виникнення правової традиції Заходу.
26. Правова традиція як засада європейської ідентичності.
27. Європейський вибір України: що це означає у правовому аспекті?

6. Методи навчання

Формування знань, вмінь та навичок забезпечується поєднанням лекційних, семінарських та практичних занять з виконанням індивідуальних завдань та завдань для самостійної підготовки.

Метою лекційного курсу «Проблеми філософії права» є ознайомлення студентів з основними поняттями, якими оперує юридична наука, розкриття змісту понятійно-категоріального апарату теорії держави і права з метою підготовки професіоналів, які мають високу правосвідомість та правову культуру, які в наступній діяльності зможуть володіти необхідними знаннями і практичними навичками для вирішення конкретних питань з юриспруденції; здібних самостійно і грамотно орієнтуватись у сучасних трудових відносинах, приймати виважені та обґрунтовані рішення в рамках своєї професійної компетенції.

На семінарських заняттях з дисципліни використовуються методи навчання: коротке пояснення, аналізу, тренування студентів для придбання ними навичок у правильному формулюванні складних юридичних понять і категорій.

Самостійна робота за кожною темою передбачає вивчення навчальної літератури згідно з переліком, що додається до навчальної програми дисципліни, матеріалами лекційного фонду.

7. Перелік питань та завдань, що виносяться на підсумковий контроль (залік)

1. Філософія права: предмет і завдання.
2. Філософія права як наука та навчальна дисципліна.
3. Сутність і особливості філософського підходу до права.
4. Філософське осмислення та наукове пізнання права: відмінність предмета і методу. Філософсько-правова рефлексія.
5. Структура філософії права.
6. Філософія права у системі наук, її основні питання і функції.
7. Предмет та завдання філософії права.
8. Функції філософії права.
9. Структура філософії права.
10. Основні питання та функції філософії права.
11. Основні теорії співвідношення права і моралі.
12. Особливості використання категорій діалектики щодо аналізу структури та елементів права.
13. Особливості філософсько-правового аналізу історичного процесу. Класична та нелінійна парадигма.
14. Предмет філософії права. Значення парадигми новітньої науки для розуміння права.
15. Методологія філософії права.
16. Сутність методології права та її рівні.

17. Основні типи праворозуміння. Правовий позитивізм і природно-правове мислення.

18. Способи обґрунтування права: об'єктивізм, суб'єктивізм, інтерсуб'єктивізм.

19. Сутність сучасних концепцій природно-правового мислення.

20. Природне право як ідея та ідеал позитивного права.

21. Етико-правові ідеї філософії Іммануїла Канта.

22. Філософія права Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля.

23. Історична школа і марксизм як форми правового об'єктивізму.

24. Загальна характеристика сучасної філософії права.

25. Трансформація юридичного позитивізму в нео- та постпозитивізм.

Концепції відродженого природного права.

26. Теорія природного права Дж. Локка.

27. Теорія справедливості Арістотеля.

28. Типологія концепцій природного права Нового часу.

29. Німецька класична філософія права: загальна характеристика.

30. Новітня філософія права в світі та в Україні.

31. Основні ідеї і принципи сучасної європейської філософії права.

32. Основні ідеї і принципи сучасної української філософії права.

33. Основні ідеї і принципи філософії права епохи Відродження.

34. Основні ідеї і принципи філософії права Античності.

35. Основні ідеї і принципи філософії права Нового часу.

36. Основні ідеї і принципи філософії права Середньовіччя.

37. Порівняльний аналіз філософсько-правових поглядів Сократа і Платона.

38. Теорія природного права Дж. Локка.

39. Теорія справедливості Арістотеля.

40. Типологія концепцій природного права Нового часу.

41. Онтологічна природа права. Правова реальність.

42. Природне і позитивне право як основні структурні елементи правової реальності.

43. Форми буття права: ідея права, закон, правове життя.

44. Онтологічні основи права.

45. Співвідношення належного і суцного у праві.

46. Форми рівні буття права.

47. Правова реальність як система та основні підходи до її структури.

48. Сутність сучасних концепцій природно-правового мислення.

49. Природа людини і право. Антропологічні основи права.

50. Філософський зміст і обґрунтування прав людини.

51. Право, соціум, цивілізація, культура у філософсько-правових антропологічних поглядах.

52. Особистість і право. Гуманістична природа права.

53. Правова антропологія як розділ філософії права.

54. Максимальна та мінімальна антропологія.

55. Концепція множинності сутності людини та її наслідки.

56. Право як засіб реалізації загальнолюдських цінностей.
57. Правова антропологія: людиномірні засади права.
58. Перспективи розвитку людської цивілізації і права.
59. Форми буття цінностей.
60. Правова аксіологія: історія виникнення, основні поняття та принципи.
61. Основні типи сучасних аксіологічних концепцій, їхній вплив на розуміння природи права.
62. Право як форма свободи.
63. Свобода як цінність. Право як реалізація ідеї свободи.
64. Справедливість як правова цінність та принцип права.
65. Цінності у праві та право як цінність.
66. Гносеологічні аспекти права.
67. Проблема істини в історії філософії. Істина в науці.
68. Правова норма, істина і справедливість.
69. Особливості пізнання права. Істина і істинність в праві.
70. Догматизм та релятивізм в правовій гносеології. Гносеологічна антиномія норми права.
71. Поняття правової гносеології, її роль у вирішенні філософських та теоретико-правових проблем.
72. Сутність гносеологічного та епістемологічного аспекту філософсько-правових досліджень.
73. Рівні гносеології права: загальноправовий, міжнародний, галузевий.
74. Правова епістемологія: категорія істини як центральна категорія правової епістемології.
75. Специфічні риси правотворчості та її детермінанти в сучасній Україні.
76. Феноменологічний підхід до права. Екзистенціальна філософія права.
77. Сутність феноменологічної філософії.
78. Особливості феноменологічного підходу до права.
79. Проблема людини в екзистенціальній філософії (С. К'єркегор, М. Гайдеггер, Ж.-П. Сартр, А. Камю та ін.).
80. Основні категорії філософії існування. Екзистенціальні концепції права Е. Фехнера, В. Майгофера, Г. Кона.

8. Критерії та засоби оцінювання результатів навчання здобувачів

Контрольні заходи включають у себе поточний та підсумковий контроль.

Засобами оцінювання результатів навчання є залік; тести; есе; презентації результатів виконаних завдань та досліджень; інші види індивідуальних та групових завдань.

Поточний контроль. До форм поточного контролю належить оцінювання:

- рівня знань під час семінарських занять;
- якості виконання самостійної роботи.

Поточний контроль здійснюється під час проведення семінарських занять і має на меті перевірку набутих здобувачем вищої освіти (далі – здобувач) знань, умінь та інших компетентностей з навчальної дисципліни.

У ході поточного контролю проводиться систематичний вимір приросту знань, їх корекція. Результати поточного контролю заносяться викладачем до журналів обліку роботи академічної групи за національною системою оцінювання («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»).

Оцінки за самостійну роботу виставляються в журналі обліку роботи академічної групи окремою графою за національною системою оцінювання («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»). Результати цієї роботи враховуються під час виставлення підсумкових оцінок.

При розрахунку успішності здобувачів враховуються такі види робіт: навчальні заняття (семінарські); самостійна робота (виконання домашніх завдань, ведення конспектів першоджерел та робочих зошитів, підготовка наукових робіт, публікацій, виступи на наукових конференціях, семінарах та інше). Вони оцінюються за національною системою оцінювання («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»).

Здобувач, який отримав оцінку «незадовільно» за навчальні заняття або самостійну роботу, зобов'язаний перескласти її.

Загальна кількість балів (оцінка), отримана здобувачем за семестр перед підсумковим контролем, розраховується як середньоарифметичне значення з оцінок за навчальні заняття та самостійну роботу, та для переводу до 100-бальної системи помножується на коефіцієнт **10**.

$$\frac{\text{Загальна кількість балів (перед підсумковим контролем)}}{\text{Результат навчальних занять за семестр}} \cdot \frac{\text{Результат самостійної роботи за семестр}}{10} = *$$

Підсумковий контроль. Підсумковий контроль проводиться з метою оцінки результатів навчання на певному ступені вищої освіти або на окремих його завершених етапах.

Для обліку результатів підсумкового контролю використовується поточно-накопичувальна інформація, яка реєструється в журналах обліку роботи академічної групи. Результати підсумкового контролю з дисциплін відображаються у відомостях обліку успішності, навчальних картках здобувачів, залікових книжках. **Присутність здобувачів на проведенні підсумкового контролю (заліку) обов'язкова.** Якщо здобувач вищої освіти не з'явився на підсумковий контроль (залік), то науково-педагогічний працівник ставить у відомість обліку успішності відмітку «не з'явився».

Підсумковий контроль (залік) оцінюється за національною шкалою. Для переводу результатів, набраних на підсумковому контролі, з національної системи оцінювання в 100-бальну вводиться коефіцієнт **10**, таким чином максимальна кількість балів на підсумковому контролі (екзамені, заліку), які використовуються при розрахунку успішності здобувачів, становить **50**.

Підсумкові бали з навчальної дисципліни визначаються як сума балів, отриманих здобувачем протягом семестру, та балів, набраних на підсумковому контролі (екзамені, заліку).

<i>Підсумкові бали навчальної дисципліни</i>	<i>Загальна кількість балів (перед підсумковим контролем)</i>	<i>Кількість балів за підсумковим контролем</i>
---	--	--

Здобувач вищої освіти, який під час складання підсумкового контролю (залік) отримав незадовільну оцінку, складає його повторно. Повторне складання підсумкового заліку допускається не більше двох разів з кожної навчальної дисципліни: один раз – викладачеві, а другий – комісії, до складу якої входить керівник відповідної кафедри та 2-3 науково-педагогічних працівники.

Якщо дисципліна вивчається протягом двох і більше семестрів з семестровим контролем у формі екзамену чи заліку, то результат вивчення дисципліни в поточному семестрі визначається як середньоарифметичне значення балів, набраних у поточному та попередньому семестрах.

<i>Підсумкові бали навчальної дисципліни</i>	<i>Підсумкові бали за поточний семестр</i>	<i>Підсумкові бали за попередній семестр</i>	2
---	---	---	----------

У цьому розділі також повинні бути розроблені чіткі критерії оцінювання здобувачів вищої освіти під час поточного контролю (*робота на семінарських заняттях, самостійна робота, виконання індивідуальних творчих завдань*) та підсумкового контролю. Кафедра визначає вимоги до здобувачів стосовно засвоєння змісту навчальної дисципліни, а саме: кількість оцінок, яку він повинен отримати під час аудиторної роботи, самостійної роботи. Наприклад:

Робота під час навчальних занять	Самостійна робота	Підсумковий контроль
Отримати не менше 4 позитивних оцінок	Підготувати конспект за темою самостійної роботи, виконати домашнє завдання, вести конспекти першоджерел та робочих зошитів, підготувати наукові роботи, публікації, виступи на наукових конференціях, семінарах та інше	Отримати за підсумковий контроль не менше 30 балів

9. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка	Оцінка за	Оцінка
---------------	------------------	---------------

В балах	національною шкалою	Оцінка	Пояснення
97-100	Відмінно («зараховано»)	А	«Відмінно» теоретичний зміст курсу засвоєний цілком, потрібні практичні навички роботи з освоєним матеріалом сформовані, усі навчальні завдання, які передбачені програмою навчання, виконані в повному обсязі, відмінна робота без помилок або з однією незначною помилкою
94-96			
90-93			
85-89	Добре («зараховано»)	В	«Дуже добре» теоретичний зміст курсу засвоєний цілком, потрібні практичні навички роботи з освоєним матеріалом в основному сформовані, усі навчальні завдання, які передбачені програмою навчання, виконані якості виконання більшості з них оцінена числом балів, близьким до максимального, робота з двома-трьома незначними помилками
80-84			
75-79		С	«Добре» - теоретичний зміст курсу засвоєний ЦІЛКОМ, практичні навички роботи з освоєним матеріалом в основному сформовані, усі навчальні завдання, які передбачені програмою навчання, виконані якості виконання жодного з них не оцінена мінімальним числом балів, деякі вати завдань виконані з помилками, робота з декількома незначними помилками, або з однією-двома значними помилками
70-74	Задовільно («зараховано»)	D	«Задовільно» - теоретичний зміст курсу засвоєний частково, але прогалини не носять істотний характер, потрібні практичні навички роботи з освоєним матеріалом в основному сформовані, більшість передбачених програмою навчати навчальних завдань виконана, деякі з виконаних завдань містять помилки, робота з трьома значними помилками
65-69			
60-64		Е	«Достатньо» - теоретичний зміст курсу засвоєний частково, деякі практичні навички роботи несформовані, частина передбачених програмою навчання навчальних завдань не виконана або якості виконання деяких з них: оцінена числом балів, близьким до мінімального, роботам що задовольняє мінімуму критеріїв оцінки
40-59	Незадовільно («не зараховано»)	FX	«Умовно незадовільно» – теоретичний зміст курсу освоєний частково, необхідні практичні навички роботи не сформовані, більшість передбачених програм навчання, навчальних завдань не виконано, або якості їхнього виконання оцінено числом балів, близьким до мінімального; при додатковій самостійній роботі над матеріалом курсу можливе підвищення якості виконання навчальних завдань (з можливістю повторного складання), робота, що потребує доробки
21-40			

1-20		F	«Безумовно незадовільно» – теоретичний зміст курсу не освоєно, необхідні практичні навички роботи не сформовані, всі виконані навчальні завдання містять грубі помилки, додаткова самостійна робота над матеріалом курсу не приведе до значимого підвищення якості виконання навчальних завдань, робота, що потребує повної переробки
------	--	---	---

10. Рекомендована література

Основна:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про міжнародні договори України: закон України від 29.06.2004 № 1906-15. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 10. Ст. 46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>
3. Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: закон України від 10.11.1994 № 237/94-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 46. Ст. 415. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text
4. Про ратифікацію Угоди між державами - учасниками Північноатлантичного Договору та іншими державами, які беруть участь у програмі «Партнерство заради миру», щодо статусу їхніх збройних сил та Додаткового протоколу до цієї Угоди: закон України від 02.03.2000 № 1510-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 18. Ст. 134. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_042#Text
5. Про ратифікацію Подальшого додаткового протоколу до Угоди між державами - учасниками Північноатлантичного Договору та іншими державами, які беруть участь у програмі «Партнерство заради миру», щодо статусу їхніх збройних сил: закон України від 20.04.2000 № 1687-14. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 31. Ст.242. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1687-14#Text>
6. Про ратифікацію Протоколу до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами про Рамкову угоду між Україною та Європейським Співтовариством про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства: закон України від 21.09.2011 № 3764-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. N 19-20. Ст. 178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3764-17#Text>
7. Про приєднання України до Статуту Ради Європи: закон України від 31.10.1995 № 398/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 38. Ст. 287. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Про Конституційний Суд України: закон України від 03.06.1992 № 2400-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 49. Ст. 272. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>

9. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і свобод людини 1950 р.: закон України від 17.07.1997. № 475/97-ВР. *Офіційний вісник України*. 1997. № 29. С. 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>
10. Про Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» *Відомості Верховної Ради*, 2015. № 29. Ст. 267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#Text>
11. Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу Указ Президента України від 11.06.1998 № 615/98. *Офіційний вісник України*. 1998. № 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98#Text>
12. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків : Панов, 2015. 256 с.
13. Марченко О. В. Філософія права : навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с.
14. Рабінович П. М. Філософія права [Текст] : навч. посіб. в 5-ти ч. для студ. юрид. вищих навч. закладів / П. М. Рабінович. Ч. 1-2 : Філософія права як наука. Гносеологія права. Львів : Галиц. друкар, 2014. 232 с.
15. Баумейстер А. О. Філософія права : навчальний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 311 с.
16. Сливка С. С. Проблеми філософії права [Текст] : навч. посіб. / С. С. Сливка ; Нац. ун-т «Львів. Політехніка», Навч.-наук. ін-т права і психології. - 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2015. 192 с.
17. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзюбань, С.І. Максимов та ін. Харків : Право, 2014. 208 с.

Додаткова:

1. Бабюк А. М. Співвідношення понять "правосвідомість" та "праворозуміння". Університетські наукові записки. 2015. № 3. С. 5-12.
2. Барабаш О. О. Правосвідомість, правопорядок та законність як чинники правомірної поведінки. Форум права. 2018. № 3. С. 6–12.
3. Бачинін В.А., Журавський В.С., Панов М.І. Філософія права: Підручник. К.: Ін Юре, 2003. 472 с.
4. Бернюков А. М. Онтологія та гносеологія правової реальності: сучасний стан проблеми дослідження в Україні. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2014. № 3. С. 21-23.
5. Бернюков А. М. Онтологія та гносеологія правової реальності: сучасний стан проблеми дослідження в Україні. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2014. № 3. С. 21-23.
6. Бобровник С. В. Юридична антропологія: становлення та науковий статус. Правова держава. 2017. Вип. 28. С. 111-118.
7. Бородін І. Л. Правова антропологія як методологія дослідження прав людини

- і громадянина – історико-правовий аналіз. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2018. № 4. С. 46-53.
8. Братасюк В. М. Правова особистість у умовах правової реальності європейського середньовіччя. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2011. № 3. С. 24-30.
  9. Брижко В. М. Філософія права: антропологія в сфері інформаційного права. Правова інформатика. 2014. № 3. С. 33-47.
  10. Брюггер В. Образ людини у концепції прав людини. Пробл. філософії права. К.; Чернівці, 2003. Т. I.
  11. Вовк В. М. Бівалентність римської правової дійсності. Монографія. Полтава : Вид-во «Полтавський літератор», 2011. 352 с.
  12. Вовк В. М. Римське право і сучасне європейське право «Порівняльно-правові дослідження» : українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал. 2009. №.2. С. 14-19.
  13. Гарасимів Т. Антропологічна пролематика у філософсько-правовій традиції. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2016. № 855. С. 152-157.
  14. Гарасимів Т. З. Правова антропологія особистості: дилема індивідуального та соціального. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. 2014. № 810. С. 69-74.
  15. Гегель Г.В.Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство. – К.:Юніверс, 2000. – 336 с.
  16. Гордер Юстейн. Світ Софії / 2-е вид., Пер. з норв. Наталії Іваничук. – Львів: Літопис, 2012. – 548 с.
  17. Гордин Л. Я. Онтология юридической ответственности: специфика правовой вины, её отличия от религии и морали. Гуманітарний часопис. 2013. № 2. С. 113-118.
  18. Гринь О.Д., Донченко О.І. Питання сучасного стану правосвідомості: особливості формування та проблеми вдосконалення. Науковий вісник Одеського Національного університету. 2014р. том 19.Випуск 3 (24). С. 7-16.
  19. Гудима Д.А. Людинорозуміння у правовій науці (до характеристики сучасного поняттєвого апарату) // Проблеми філософії права. 2005. Т. 3. № 1–2.
  20. Гьофе О. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу: Пер. з нім. Л.А. Ситниченко, М.Д. Култаєвої. К.: Альтерпрес, 2003. – 264 с.
  21. Данільян О. Г. Соціальні протиріччя у посттоталітарних системах: методологія дослідження та розв’язання. Х., 1998.
  22. Дзьобань О.П., Гайдашук К.В. Філософсько-правові аспекти творчості Нікколо Макіавеллі. Право і безпека. 2006. Т. 5. № 4. С. 15–19.
  23. Дзьобань О.П., Разметаєва Ю.С. Проблема індивідуальної та колективної безпеки у творчості Томаса Гоббса та Іммануїла Канта (філософсько-правовий аспект). Проблеми філософії права. К.-Чернівці: Рута, 2005. Т. III. № 1–2. С. 368–373.
  24. Донченко О.І. Правовий менталітет українського суспільства як фактор

- правотворчості. Держава та регіони. Серія: Право. 2018. № 3 (61). С. 5-10.
25. Дудченко В. В. Концепт позитивізму в юриспруденції: генезис та обґрунтування. Актуальні проблеми держави і права. 2005. Вип. 25. С. 6-14.
  26. Жоль К.К. Философия и социология права. К.: Юринком Интер, 2000. 480с.
  27. Завальнюк В. В. Концептуальні засади юридичної антропології: міжнародно-правовий вимір. Lex Portus. 2016. № 1. С. 24-34. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/LP_2016_1_5
  28. Завальнюк В. В. Правова реальність в антропологічному вимірі (основні напрями досліджень). Актуальні проблеми держави і права. 2011. Вип. 58. С. 24-29.
  29. Завальнюк В. Юридична антропологія у формуванні правової культури сучасного українського суспільства. Evropský politický a právní diskurz. 2014. Sv. 1, Vyd. 6. С. 38-46.
  30. Історія вчень про право і державу : хрестоматія [для юрид. вузів і ф-тів], уклад., заг. ред. Г. Г. Демиденко. 2-е вид. допов. і змін. Харків : Легас, 2002. 123 с.
  31. Кельзен Г. Чисте правознавство: Пер. з нім. О. Мокровольського. К.: Юніверс, 2004. 496 с.
  32. Кислюк, К.В. Філософія : модульний курс : навч. посіб. для ВНЗ : Рекомендовано МОН України. Х. : Торсінг плюс. 2009. 416 с.
  33. Козловський А. А. Буття засобом пізнання стає правовим (гносеологічна онтологія права). Економіка та управління на транспорті. 2015. Вип. 1. С. 123–129.
  34. Козловський А.А. Право як пізнання. Вступ до гносеології права. Чернівці : Рута, 1999. 295 с.
  35. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. К.: Правова єдність, 2009. 312 с.
  36. Корчевна Л. О. Основні поняття права у позитивізмі: критичний досвід. Право і Безпека. 2004. Т. 3, № 2. С. 18-21.
  37. Костенко О. Б. Розуміння взаємозв'язку держави і громадянського суспільства Г.В.Ф. Гегелем (франкфуртський період творчості) // Вісник. Юрид. науки. К.: Київ. державний ун-т ім. Т. Г. Шевченка, 1998. Вип. 35. С. 23–27.
  38. Костицький М. В. Історія філософії права Стародавнього Сходу. Філософські та методологічні проблеми права. 2015. № 1-2. С. 81-96.
  39. Кравець В.М. Розмежування природного та позитивного права як методологічна основа порівняльних філософсько-правових досліджень / Кравець В.М. // Іменем Закону. Науковий вісник. – 2011. – № 1(9).– С. 3-8.
  40. Кравченко Ю. Ф. Ідея права у Г.Гегеля // Вісник Національного університету внутрішніх справ. Х.: Нац. Ун-т внутр. справ, 2001. Вип. 16. С. 107–113.
  41. Кузнєцов В.І. Філософія права. Історія та сучасність: Навч. посіб. К.: ВД Стилос: ПЦ Фоліант, 2003. 382 с.
  42. Кузьменко В. В. Онтологія, антропологія, аксіологія, гносеологія

- філософсько-правової концепції Фоми Аквінського. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2018. № 4. С. 11-19.
43. Кузьменко В.В. Теоретичні основи соціальних наукових проєктів античності : навч. посіб. / В.В. Кузьменко, В.А. Боняк, І.О. Сердюк ; ред. В.В. Кузьменко. Дніпро : ДДУВС, 2020. 96 с. URL: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/5180>
  44. Кучук А. Аксіологічний підхід до дослідження правових явищ. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 9. С. 116-120. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник за заг. ред.. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки; Харків: Майдан, 2020. 618 с.
  45. Логвиненко Є. С., Логвиненко І. А. Покарання в праві держав Стародавнього світу. Харків : ФОП Панов А.М., 2019. 252 с.
  46. Максимов С. Інститут прав людини в сучасному світі: філософсько-правові аспекти. Вісник Академії правових наук України. 2000. №3 (22).
  47. Максимов С. Природно-правове мислення. Вісник Академії правових наук України. 2001. № 4 (27).
  48. Максимов С. Суб'єкт права у філософсько-антропологічному вимірі. Вісник Академії правових наук України. 2000. №4 (23).
  49. Меленко С. Г. Давньогрецькі витoki української філософсько-правової думки : монографія. Чернівці : Технодрук, 2013. 432 с.
  50. Меленко С. Г. Давньогрецькі витoki української філософсько-правової думки : монографія. Чернівці : Технодрук, 2013. 432 с.
  51. Методологія в праві: монографія / [І.Безклубий, І.Гриценко, М.Козюбра та ін.]; за заг. ред.. І.Безклубого. Київ, Грамота, 2017. 658 с.
  52. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю. М. Оборотов, А. П. Овчиннікова, В. В. Завальнюк та ін.]; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2019. 420 с.
  53. Міма І. В. Аксіологічний підхід у дослідженні релігійно-правових традицій як правових явищ. Альманах права. 2019. Вип.10. С. 185-190.
  54. Мінка Т. П. Онтологічна характеристика правового режиму. Право і суспільство. 2012. № 3. С. 123-127.
  55. Мішина І. Аксіологічні засади правових систем. Порівняльне правознавство. 2012. № 3-4. С. 84-90.
  56. Моїсеєнкова С. О. Антропологічно-правові детермінанти правоутворення. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2015. № 824. С. 272-277.
  57. Моїсеєнкова С. О. Становлення антропології права як філософсько-правової науки. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2015. Вип. 2. С. 343-355.
  58. Момот М. О. Концепції справедливості в античній філософії права та їх сучасна інтерпретація. Адвокат. 2009. № 3. С. 34-38.
  59. Муж В. В. Правосвідомість: теоретичні аспекти поняття. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки.

2016. № 837. С. 297-303.
60. Оборотов Ю. М. Філософія права і методологія юриспруденції. Проблеми філософії права. К.; Чернівці: Рута, 2003. Т. I.
  61. Петрончак Ю. О. Правосвідомість як рефлексія соціальних норм поведінки. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2015. № 825. С. 199-203.
  62. Полонка І. А. Онтологічно-теоретичні особливості взаємозв'язку категорій "правова поведінка" та "законність". Право і суспільство. 2015. № 5. С. 41-46.
  63. Прокопов Д. Онтологічні системи природного права у європейській правовій думці XVII – середини XVIII століть. Юридична Україна. 2010. № 4. С. 28-34.
  64. Рабінович П.М. Методологія вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства: сучасні тенденції. Бюл. М-ва юстиції України. 2003. № 1.
  65. Радбрух Г. Людина в праві. Проблеми філософії права. К.-Чернівці, 2004. Т. II.
  66. Радбрух Г. Людина в праві. Проблеми філософії права. К.-Чернівці, 2004. Т. 2. С. 71-82.
  67. Рикер П. Торжество языка над насилием. Герменевтический подход к философии права. Вопр. философии. 1996. № 4. С. 27–36.
  68. Ролс Дж. Теорія справедливості: Пер. з англ. О. Мокровольського. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 822 с.
  69. Сердюк І. В. Взаємодія права та моралі в історії філософсько-правової думки. Філософські та методологічні проблеми права. 2015. № 1-2. С. 97-106.
  70. Сидоренко О. М. Аксіологічні та антропологічні засади ефективності правових норм в умовах сучасності. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2018. Вип. 34. С. 8-11.
  71. Сидоренко О. М. Аксіологічні та антропологічні засади ефективності правових норм в умовах сучасності. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2018. Вип. 34. С. 8-11.
  72. Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення [Текст] : монографія / за ред. О. Г. Данильяна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 350 с.
  73. Титов В.Д. Філософсько-правові погляди Т. Джеферсона // Філософські та методологічні проблеми права. – 2011. – № 1. – С. 85- 93.
  74. Хаек Ф. А. Право, законодавство та свобода: Нове викладання широких принципів справедливості та політичної економії: В 3 т. – Т. I: Правила та порядок. К.:Сфера. 1999. 196 с.
  75. Хаек Ф. А. Право, законодавство та свобода: Нове викладання широких принципів справедливості та політичної економії: В 3 т. – Т. II.: Міраж соціальної справедливості. К.: Сфера. 1999. 196 с.
  76. Харт Х.Л.А. Концепція права: Пер. з англ. Н. Комарова. К.: Сфера, 1998. 236 с.
  77. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посіб.: у 2 т.

- за ред. В. Д. Гончаренка. Київ : Ін Юре, 1998. Т. 1. 504 с.
78. Цалін С. Д. Принцип свободи волі в історії соціальної філософії та філософії права. Х.: Основа, 1998. 329 с.
  79. Циппеліус Р. Філософія права: Пер. з нім. К.: Тандем, 2000. 300 с.
  80. Шаравара І. І. Правосвідомість як юридична категорія та її основні структурні елементи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. Вип. 33(1). С. 56-59.
  81. Шкода В. В. Вступ до правової філософії. Х.: Фоліо, 1997. – 223 с.
  82. Юрійчук О. Аксіологічний вимір правової культури. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2016. № 855. С. 287-290.
  83. Юрченко-Шеховцова Т. І. Правосвідомість особистості: теоретичний аналіз. Психологічний часопис. 2017. № 4. С. 134-144.
  84. Ющик О.І. Галузі та інститути правової системи (міфи і реальність): Критичний нарис. К.: Оріяни, 2002. 110 с.
  85. Alexander G.S. The Global Debate over Constitutional Property: Lessons for American Takings Jurisprudence. The University of Chicago Press, 2006. 288 p.
  86. Alexander L.A. Crime and Culpability: A Theory of Criminal Law. Cambridge University Press, 2009. 376 p.
  87. Austin J. Lectures on Jurisprudence or The Philosophy of Positive Law. 2 vols., 4th ed. Rev. and ed. R. Campbell. 1879. Reprint, Bristol, UK: Thoemmes Press, 2002. 1169 p.
  88. Austin J. The Province of Jurisprudence Determined. Cambridge University Press, 1995. 344 p.
  89. Bentham J. Of Laws in General. Ed. H.L.A. Hart. London: Athlone Press, 1970. 342 p.
  90. Bix B.H. Cautions and Caveats for the Application of Wittgenstein to Legal Theory / Topics in Contemporary Philosophy. Eds. Joseph Keim Campbell, Michael O'Rourke, and David Shier. Cambridge, MA: MIT Press, 2005. P. 217–229.
  91. Coleman J.L. Risks and Wrongs. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. 508 p.
  92. Complete Works of Aristotle, Edited by JONATHAN BARNES, Princeton University Press, 1984.
  93. Dworkin R. Taking Rights Seriously. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. P. 392.
  94. Finnis J. Natural Law and Natural Rights. Second Edition. USA: Oxford University Press, 2011. 500 p. См. русский перевод: Финнис Дж. Естественное право и естественные права. М.: Мысль, 2012. 560 с.
  95. Fried C. Contract as Promise: A Theory of Contractual Obligation. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1981. P. 162.
  96. Green M.S. Legal Realism as Theory of Law // William and Mary Law Review. 2005. Vol. 46, № 6. P. 1915–2005.
  97. Harris. G. Legal Philosophies. L: Butterworth, 1980.
  98. Hart H.L.A. Essays in Jurisprudence and Philosophy. USA: Oxford University

- Press, 1983. 404 p.
99. Hart H.L.A. *Essays on Bentham: Jurisprudence and Political Theory*. USA: Oxford University Press, 1982. 250 p.
  100. Hart H.L.A. *Punishment and Responsibility. Essays in Philosophy of Law*. Second Edition. USA: Oxford University Press, 2008. 315 p.
  101. Hart H.L.A. *The Concept of Law*. Second Edition with Hart's Postscript; eds. P. Bulloch, J. Raz. USA: Oxford University Press, 1997. 315 p.
  102. Hohfeld W.N. *Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning* // *Yale Law Journal*. 1917. Vol. 26, № 8. P. 710–770.
  103. Hohfeld W.N. *Some Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning* // *Yale Law Journal*. 1913. Vol. 23, № 1. P. 16–59.
  104. Keating G.C. *Tort and Accident Law: Cases and Materials*, 4th ed. – Thomson West, 2004. 1286 p.
  105. Kelsen H. *Pure Theory of Law*. Berkeley: University of California Press, 1967. 356 p.
  106. Kramer M.H. *In Defense of Legal Positivism: Law without Trimmings*. USA: Oxford University Press, 2003. 328 p.
  107. Kraus J.S. *Contract Law and Theory*, 4th ed. Newark, NJ: Matthew Bender & Co, 2007. 1071 p.
  108. Llewellyn K.N. *On Philosophy in American Law* // *University of Pennsylvania Law Review*. 1934. Vol. 82, № 3. P. 205–212.
  109. Luijpen W.A. *Phenomenology of Natural Law*. Pittsburg: Duquesne University Press, 1968.
  110. Lyons D. *Open Texture and the Possibility of Legal Interpretation* // *Law and Philosophy*. 1999. Vol. 18, № 5. P. 297–309.
  111. MacCormick N. *Institutions of Law. An Essay in Legal Theory*. USA: Oxford University Press, 2008. 336 p.
  112. Moore M.S. *Act and Crime: The Theory of Action and Its Implications for Criminal Law*. USA: Oxford University Press, 1993. 432 p.
  113. Morse S.J. *Foundations of Criminal Law*. New York: Oxford University Press, 1999. 352 p.
  114. Munzer S. *A Theory of Property*. Cambridge University Press, 1990. 491 p.
  115. Murphy M.C. *Natural Law in Jurisprudence and Politics*. Cambridge University Press, 2006. 188 p.
  116. Paulson S.L. *Kelsen's Legal Theory: the Final Round* // *Oxford Journal of Legal Studies*. 1992. Vol. 12. P. 265–274;
  117. Posner R.A. *Economic Analysis of Law*, 7th ed. New York: Aspen Publishers, 2007. 816 p.
  118. Postema G.J. *A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence: Volume 11: Legal Philosophy in the Twentieth Century: The Common Law World*. Springer, 2011. 643 p.
  119. Raz J. *The Concept of a Legal System: An Introduction to the Theory of Legal System*. Second Edition. Oxford: Oxford Clarendon Press, 1997. 242 p.
  120. Schauer F. *Playing by the Rules. A Philosophical Examination of Rule-Based*

- DecisionMaking in Law and Life. Oxford: Oxford Clarendon Press, 1993. 272 p.
121. Sebok A. Legal Positivism in American Jurisprudence. – Cambridge University Press, 1998. 327 p.
  122. Shapiro S.J. Legality. – Belknap Press of Harvard University Press, 2011. 488 p.
  123. Shavell S. Foundations of Economic Analysis of Law. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004. 737 p.
  124. Soper P. A Theory of Law. – Harvard University Press, 1984. 200 p.
  125. Teichman J., Evans Katherine C. Philosophy: A Beginner's Guide / Second Edition. Blackwell Oxford UK & Cambridge USA, 1995.
  126. Underkuffler L.S. The Idea of Property: Its Meaning and Power. USA: Oxford University Press, 2003. 208 p.
- Wright R.W. Causation in Tort Law // California Law Review. 1985. Vol. 73, № 6. P. 1735– 1828.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Офіційний сайт Верховної Ради України <https://portal.rada.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України <https://www.kmu.gov.ua/>
3. Офіційний сайт Судова влада України <https://court.gov.ua/>
4. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України <https://www.gp.gov.ua/ua/index.html>
5. Офіційний сайт МВС України www.mvs.gov.ua.
6. Єдиний державний реєстр судових рішень <http://www.reyestr.court.gov.ua/>
7. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського <http://www.nbuv.gov.ua/>
8. Офіційний сайт Харківського національного університету внутрішніх справ <http://univd.edu.ua/>
9. Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленко <http://korolenko.kharkov.com/>
10. Мультимедійний посібник «Філософія права» [ел. ресурс]. URL: http://www.naiau.kiev.ua/books/mnp_fil_prava/Files/media.htm
11. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзобань, С.І. Максимов та ін. Х.: Право, 2014. 208 с. [Ел. ресурс]. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/4%20KURS/4/2/001start.htm
12. Матеріали з навчального предмету «Філософія права» [Ел. ресурс]. URL: <http://textbooks.net.ua/content/category/26/76/32/>